

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Про релігію і атеїзм. Збірник документів і матеріалів. – К., 1973; 2. Критика релігійного сектантства. Опыт изучения релігійного сектантства в 20-х – начала 30-х годов. – М., 1974; 3. Клочков В.В. Закон и религия. – М., 1982; Куроедов В.А. Религия и церковь в советском обществе. – М., 1984; Эзрин Г.И. Государство и религия. Религиозные организации и политическая структура общества. – М., 1974; 4. Куц М.Т. Релігійне сектантство. – Львів, 1958. – С. 7; 5. История и теория атеизма. – М., 1987. – С. 375; 6. Идеологія сучасного релігійного сектантства. – Львів, 1971. – С. 3; 7. Арестов В.Н. Баптизм без маски. – Харьков, 1983; Клибанов А.И., Косуха П.И. Сучасне християнське сектантство. – К., 1966; Мельник В.И. Эволюция современного пятидесятничества. – Львов, 1985; Про характер сучасних сектантських вірувань. – К., 1968; Релігійне сектантство в прошлом и настоящем. – М., 1973; Филимонов Э.Г. Христианское сектантство и проблемы атеистической работы. – К., 1981; 8. Терещенко Ю. Антисупільні повчання і діяльність п'ятидесятників. – К., 1975; Ерышев А.А. Евангельские христиане-баптисты. – К., 1960; 9. Белов А.В. Адвентизм. – М., 1973; Митрохин Л.М. Баптизм. – М., 1974; Москаленко А.Т. Пятидесятники. – М., 1973; 10. Гаркавенко Ф. Секты, их вера и дела. – К., 1960; Федоренко Ф. Секты, их вера и дела. – М., 1965; 11. Там само. – С. 97; 12. Белов А.В. Названа праця. – С. 172; 13. Еленський В.С. Сучасний протестантизм: динаміка, процеси, тенденції. – К., Т-во “Знання” УРСР. – (Серія 5 “Науково-атеїстична”, № 12). – 1989; Він же. – Держава і церква в СРСР. З історії передквітневого двадцятиліття // Людина і світ. – 1991. - № 2. – С. 8-12; 14. Баран В. Влада і церква: З історії взаємин у 1945-1965 роках // Сучасність. – 1995. - № 5. – С. 113-128; Войналович В. Наступ на етноконфесійні осередки як один із засобів здійснення національної політики в Україні (друга пол. 40-х - 50-ті роки ХХст.) // З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 1997. - № 1-2. – С. 207-226; Зінченко А.Л. Чи була відокремлена церква від держави у 20-ті роки? // Український історичний журнал (далі - УІЖ). – 1992. – № 1. – С. 104-114; Меркатун І.П. Антирадігійна компанія 50-60-х років на Україні // УІЖ. – 1991. - № 10. – С. 70-76; Пащенко В. Приборкання церкви: кінець 60-х // Людина і світ. – 1999. - № 5. – С. 14-19; 15. Бажан О. Розділяючи на “чистих” і “нечистих”. Заходи владних структур України по обмеженню впливу окремих релігійних конфесій і течій та реакція на них з боку кліру та віруючих в 60-80 роках // З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 1995. - № 1-2. – С. 218-234. 16. Любашенко В.І. Історія протестантизму в Україні: Курс лекцій. – Львів, 1995.

О.П. Іваницька

АВТОРИТАРИЗМ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ТА КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

Наукове обґрунтування концепції авторитаризму має тривалу історію на Заході. Вивчення її у державах, що виникли на теренах колишнього СРСР, в тому числі в Україні, почалося у 90-х роках. Якщо ідентифікацію тоталітаризму опрацьовано досить широко і різнопланово, то з концепцією авторитаризму (від лат. *auctoritas* - влада, вплив), його системотвірними ознаками справа стоїть набагато складніше. У науковій літературі ці категорії здебільшого підмінялись або ототожнювались як абсолютно ідентичні. Основна причина такої ситуації у спільній кореневій основі їх появи та зовнішній подібності. Ці обставини зумовлювали використання їх як слів-синонімів, особливо тоді, коли дослідники ставили перед собою завдання вивчити конкретику тоталітарно-авторитарних держав. Проте тоталітаризм – соціальний феномен винятково ХХ століття. Авторитарні системи мають давню історію, вони панували у попередніх століттях, збереглись у різних формах і в новітній час.

Складність розмежування тоталітарних й авторитарних порядків полягає у тому, що коренева основа їх походження є спільною. Це – гострі соціальні катаклізми (війни, революції), криза традиційних соціальних та політичних структур, традиційного способу життя, криза масової свідомості на світоглядному та побутовому рівнях, часто-густо запізніла капіталістична модернізація, психологічний дискомфорт.

Не викликає сумніву той факт, що тоталітарна небезпека існувала у повоєнній Європі не тільки у Німеччині, Італії, Росії, але і більшості країн європейського континенту. Майже повсюдно виникали та діяли тоталітарно зорієнтовані групи, рухи, як ліві, так і праві. Безперечним є те, що через гостроту соціально-економічних та національних протиріч країни центрального та східноєвропейського регіону не змогли створити сильні громадянські мононаціональні чи багатонаціональні спільності (окрім Чехословаччини). Молоді держави – Польща, Угорщина, Югославія, Албанія – лише

імітували засади повноцінної парламентської демократії і політичні системи, що тут встановилися, не були демократичними. Це стосується в цілому й Болгарії та Румунії. Воднораз, відмовившись або не спромігшись зробити панівними демократичні форми функціонування влади, правляча еліта не висловлювала прагнення для ідеологічної монополії, до усунення політичних конкурентів, тобто до встановлення тотального контролю над суспільством; вона також не допустила до влади тоталітарні організації. Загалом тут встановилися авторитарні форми політичного володарювання, інколи їх іменували традиційними диктатурами чи режимами особистої влади.

Прикладом може слугувати також Іспанія. Якщо припустимо, що Ф.Франко та його спільники справді були прихильниками тоталітаризму, то що перешкоджало розвиватися тоталітарним порядкам в Іспанії за своєю власною логікою? Напевно, в кожному конкретному випадку фактори, що блокують такий процес, різні. Вирішальне значення має тут перш за все міцність традиційних домодернізаційних економічних та соціальних структур. Таке блокування відбулося головним чином у країнах з сильною католицькою церквою та її переважаючим впливом у національно-духовному житті суспільства; відповідну роль зіграли монархічні інститути та аристократія.

Непересічний інтерес складають для нас роздуми італійського філософа та комуніста А.Грамші про авторитаризм, хоча автор не вживав даного терміну і поіменував його як "цезаризм". Викликає захоплення грамшівський аналіз, вирізнення ним найсуттєвіших нюансів "цезаризму" (авторитаризму), його природи, особливостей, умов встановлення.

Не кожному диктатуру вважав А.Грамші, як уже підкреслювалось, тоталітарною. Розглядаючи у "Тюремних зошитах" закономірності становлення "нового типу держави", він використовував термін "цезаризм", який сам італійський теоретик вважав швидше всього, образним визначенням, аніж науковою дефініцією. "Цезаризм", за А.Грамші, є віддзеркаленням такої ситуації, коли протилежні сили знаходяться у стані катастрофічної рівноваги..., при котрій продовження боротьби може мати лише один наслідок: взаємне знищення сил, що борються. "Виходом з названої ситуації може бути "цезаризм", який, на думку А.Грамші, набуває форми "арбітражу" при посередництві званої особистості. Він підкреслював також, що у сучасну епоху "цезаризм" може існувати і без героїчної особистості, її функції можуть взяти на себе партія чи інші, наприклад, корпоративні організації.¹

В ідентифікації "цезаризму" (авторитаризму) і тоталітаризму, яку знаходимо у "Тюремних зошитах", існує багато спільного. Разом з тим, за логікою А.Грамші, "цезаристські" та тоталітарні режими – далеко не одне і те ж. Перші, як правило, виникають в період виснаження чи небезпечного протистояння різних сил ("катастрофічна рівновага") і виконують відповідні модернізаційні функції. Інші (тоталітарні) пов'язані з досягненням новою соціальною групою апогею свого панування, що супроводжується усталенням і навіть окостенінням створеної нею політичної системи. "Цезаризм", на думку А.Грамші, може бути прогресивним, коли "дарма що з допомогою певних компромісів та умов" - допомагає прогресивній силі. А у "сучасних історико-політичних рухах" феномени "цезаризму" можуть бути, вказується у "Тюремних зошитах", перепорою для утвердження відвертих реакційних форм.²

У той же час, підкреслював А.Грамші, в умовах, коли перетворюючий потенціал "цезаризму" значною мірою вичерпується, такий режим у випадку збереження своєї міцності може перетворитися у тоталітарний. Першопричина такої трансформації лежить у сфері соціальних зрушень. Тоді..."керівна група, досягнувши насиченості, перетворюється у вузький клан, який прагне увіковічити свої егоїстичні привілеї, регулюючи чи навіть попереджаючи виникнення сил протидії."³

Найсуттєвішою прикметою у справі розмежування "цезаристських" та тоталітарних режимів має слугувати, за А.Грамші, роль пануючої партії (чи квазі-партії) у захисті "усталеного порядку речей": "...якщо партія є прогресивною, вона виконує цю

функцію “демократично”, якщо партія є регресивною, вона виконує цю функцію “бюрократично”. В останньому випадку партія репрезентує собою нерозмірковуючого виконавця, вона є (у технічному відношенні) поліцейською організацією і її назва – “політична партія” є простою метафорою, що носить міфологічний характер.⁴

Отже, А.Грамші чітко розмежовував тоталітарні та авторитарні (“цезаристські”) режими. Серед факторів, що спричиняють авторитарні порядки, італійський філософ визначив такі: непримиренне, загрозливе для нації протистояння соціальних сил, наявність корпоративної організації чи “героїчної особистості”, які здатні на колективні дії з метою стабілізації суспільного життя на традиційних засадах. Однією з найсуттєвіших відмінних прикмет тоталітаризму та авторитаризму є, як вважає А.Грамші, наявність у першому випадку “бюрократичної партії”, а у другому – “квазі-партії”. Це підтверджує історична практика. Так, роль “бюрократичної партії” відігравали при фашистському, націонал-соціалістичному та сталінському режимах відповідно фашистська, націонал-соціалістична, комуністична партії; при франкістському – роль “квазі-партії” належала “Іспанській фаланзі”, що репрезентувала іспанський варіант фашизму; ця партія ніколи не була масовою, що не перебирала державних функцій, її ідеологічні принципи не стали ідеологією франкізму. Більше того, вона була інтегрована у 1937 р. з метою контролю над ультрафалангістськими групами, що закликали до “чистої” (фалангістської на зразок націонал-соціалістичної) революції разом з іншими консервативними політичними силами у рух-партію “Іспанська традиціоналістська фаланга і ХОНС”.⁵

Водночас у конкретних історичних умовах країн Центральної та Східної Європи після першої світової війни, громадянської війни 1936-1939 рр. в Іспанії авторитарні режими відіграли прогресивну роль і слугували підґрунтям подальшої суспільної демократичної модернізації.

Разом з тим А.Грамші вказував на можливість переростання авторитарної системи у тоталітарну. Конкретним підтвердженням грамшівського висновку стала фашистська Італія. Він вказував, що дійсно фашистська тоталітарна система в Італії починається з осені 1926 р., коли Б.Муссоліні ввів серію надзвичайних законів.⁶

У 90-і роки активізувалося концептуальне опрацювання авторитаризму, його сутності та системотвірних ознак. З'явилися перші теоретичні розробки авторитаризму в Україні. Так, В.Якушик вказує на такі ознаки авторитарного режиму: 1) в діяльності органів політичної влади переважають методи відвертого диктату; 2) з процесу прийняття та реалізації рішень цілком або в основному виключаються методи знаходження компромісу, взаємного погодження (в ході обговорення) різних позицій; 3) органи політичної влади мають дискреційні повноваження, тобто право, власного розуміння політичної діяльності, право діяти на власний розсуд, у тому числі з порушенням норм закону; 4) виконавчі органи влади наділені широкими законодавчими повноваженнями; 5) обмежена або повністю відсутня сфера застосування принципу гласності у діяльності органів політичної влади; 6) обмежені громадянські, політичні та особисті права і свободи, а також юридичні гарантії їх забезпечення. Автор розрізняє три види авторитаризму: 1) реформаційний; 2) стабілізаційний; 3) винятково деструктивний.⁷

Польський історик Анджей Фрішке характеризує режим “санатції” як плюралістичний авторитаризм.⁸

Непродуктивною є оцінка авторитаризму як тільки негативного явища. На наш погляд, в умовах соціально-політичної кризи, слабкої політичної структурованості суспільства, авторитарна влада може стати запорукою його подальшої стабільності. Іспанський приклад підтверджує це.

Український вчений Г.І.Чернявський вважає, що авторитаризм – обов'язковий елемент тоталітарного суспільства, але він може існувати і поза тоталітарною системою. Якщо тоталітаризм – макро-, розмірковує він, – то авторитаризм – мікросистема;

тоталітаризм пронизує все суспільство, авторитаризм поширюється тільки на його владні структури.⁹

Російські дослідники внесли істотні доповнення у теорію авторитаризму, підкресливши, що при авторитарній системі існують відповідні елементи демократії: вибори, парламентська боротьба, обмежена опозиція, при цьому “сильна рука” не допускає лише відкритого двобою різних політичних сил і створює умови для гармонізації інтересів та здійснення демократичних реформ.¹⁰

Нам видається досить продуктивною методика порівняльного аналізу прикметних ознак авторитаризму й тоталітаризму, що її запропонував московський політолог Д.О.Фадєєв, досліджуючи закономірності трансформації радянського режиму на терені Російської Федерації. На його думку, перехід від авторитаризму до демократії потребує перш за все заміни політичної системи, а від тоталітаризму – як політичної, так і соціально-економічного ладу.¹¹ Підтвердження останнього спостерігаємо в усіх державах Центральної та Східної Європи, колишніх радянських республіках.

Американський дослідник Х.Лінц, який упродовж тривалого часу вивчає франкізм і одним з перших зініціював його ідентифікацію як авторитарного режиму, дає своє категоріальне визначення авторитаризму: “Авторитарні режими є політичними системами з обмеженим політичним непередставницьким плюралізмом, без єдиної розробленої і спрямовуючої ідеології (але з специфічною системою поглядів), при яких відсутня політична мобілізація – інтенсивна чи екстенсивна... і в яких лідер (або, можливо, вузька група) здійснює владу в межах обмежень, формально недостатньо уточнених, але в дійсності достатньо передбачуваних.”¹²

Своєрідним підсумком роботи українських науковців в царині тоталітарно-авторитарної проблематики стала публікація 2-томного збірника матеріалів міжнародної наукової конференції “Тоталітарні й антитоталітарні рухи в Болгарії, СРСР та інших країнах Східної Європи. 20-80-і роки ХХ ст.” (Харків, 1994-1995).

Перш за все автори наполягають на принципових відмінностях між тоталітарними та авторитарними системами та вказують на цілий ряд прикметоутворюючих авторитаризму. Серед інших: відсутність чітко розробленої унітарної ідеології, неоднорідність соціальної опори, наявність, якщо не харизматичного, але лідера, що користується авторитетом усіх груп і стежить за дотриманням балансу інтересів цих груп, існування “обмеженого” плюралізму, орієнтація на пріоритет особи та приватну власність, поєднання централізованої та ринкової економіки, застосування репресивних методів до тих, хто виступає проти режиму. На думку дослідників, авторитаризм спирається на діюче законодавство, його розвиток неминуче веде до поліпшення матеріального добробуту більшості громадян, він допускає опозицію, якщо вона не має на меті насильницької зміни існуючого режиму. Саме вказані обставини, як стверджують дослідники, обумовлюють еволюційний, ненасильницький перехід авторитаризму у демократію. Нарешті, досліджуючи конкретику української демократизації, вони дійшли висновку, що авторитаризм є закономірним та історично обумовленим проміжним етапом при заміні тоталітарної системи на демократичну.¹³

З-поміж системотвірних ознак авторитаризму, що подають науковці, варто виділити ті, які набувають, на наш погляд, найпринциповішої ваги при ідентифікації авторитарної політичної системи. Це в першу чергу стосується ідеології, точніше, її відсутності у традиційному розумінні цього слова. Проілюструємо це на прикладі авторитарного франкістського режиму Іспанії. Передовсім підкреслимо, що франкізм з моменту виникнення і впродовж свого розвитку не мав унітарної, новоствореної ідеології. Швидше варто відзначити використання ним національного ідейного матеріалу, який був неоднорідним, як і неоднорідні його джерела – національні, філософські і політичні доктрини та традиціоналістські уявлення того конгломерату сил, на який спирався режим. Дослідники радянської доби (Хуан Вісенс, Л.В.Пономарьова, С.П.Пожарська), зарубіжні (Жорж Сорія, Макс Галло, Р.де ла Сієрва, Стенлі Пейн) засвідчують, що ідеологічні засади

франкізму залишалися у своїй сутності незмінними. Це, на думку Х.Вісенса, авторитаризм, націоналізм, екзальтоване проголошення єдності нації, патерналізм, католицизм; Жоржа Сорія – католицизм та намагання перетворити його у глобальну, всеохоплюючу ідеологію; Л.В.Пономарьової – доктрина “іспанської ідеї”, або “іспаніадад”, суть якої зводиться до того, що католицизм був і буде душею іспанської нації, основним змістом багатовікової історії Іспанії.¹⁴ С.П.Пожарська у свою чергу стверджує, що франкістський режим не міг бути ідеологічно пов’язаний з тими силами, що заперечували католицизм як принцип, тобто з нацизмом.¹⁵

Можна підсумувати вищесказане у тому сенсі, що вітчизняні та зарубіжні іспаністи одностайні в тому, що легітимізація принципів та структур франкістського режиму з самого початку мала релігійну основу, що саме католицька церква та її вчення стали провідною ідейною, консолідуючою силою франкістської державності.

Резюмуючи нашу розвідку у проблематику авторитаризму, підкреслимо, що авторитарна система може бути ініційована у тих суспільствах, що опинилися у стані соціального розламу, які запізналися з капіталістичною модернізацією, де переважають традиційні докапіталістичні соціальні та економічні структури, які є слабо структуровані у політичному сенсі, у суспільствах з давніми та стійкими традиціями церкви та переважаючим впливом її вчення у національно-духовній сфері суспільного життя, сталими засадами монархічних та аристократичних інститутів.

Найсуттєвішими рисами авторитаризму є: 1) наявність лідера, який користується авторитетом серед усіх представників правлячого блоку та більшості громадян, який стежить за дотриманням балансу інтересів провідних соціальних груп; 2) відсутність новоствореної унітарної ідеології, що закликає до тотальної перебудови суспільства, а натомість орієнтація на традиційні національні ідейні та моральні цінності; 3) відсутність єдиної добре організованої партії, що узурпує всю державну владу; 4) опора авторитарної влади на традиційні соціальні структури; 5) наявність “обмеженого” плюралізму; 6) перебирання авторитарною владою частково законодавчих функцій та репресій проти тих, хто прагне підірвати стабільність режиму; 7) почасти контрольована і досить ефективна ринкова економіка.

Таким чином, авторитарний режим – це хоча і однокореневий, але цілком самостійний, принципово відмінний від тоталітарних систем соціально-політичний феномен як попередніх століть, так і ХХ століття. Водночас авторитарні режими за відповідних умов відіграють прогресивну роль у суспільстві, яке перебуває в стані соціального протистояння, не допускають до влади відверто реакційних режимів і можуть відігравати роль проміжного етапу у переході до демократичного суспільства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Грамши А. Избранные произведения. В трех томах. Том 3. Тюремные тетради. – М., 1959. – С.185-187; 2. Там само. – С.185-190; 3. Там само. – С.142-143; 4. Там само. – С.186; 5. Stanley G- Payne. A history of fascism, 1914 -1945.- Wisconsin, 1995. – P.252-267,441-461; 6. Белоусов Л.С. Муссолини: диктатура и демагогия. – М., 1993. – С.101-140; 7. Якушик Б. Різновиди політичних режимів // Віче.-1995.-№9.-С.129-133; 8. Миллер А. Авторитарный и тоталитарный опыт Центральной Европы.- Мировая экономика и международные отношения // 1995.-№7.-С-51; 9. Чернявский Г.И. Большевизм и национал-социализм: сравнительный анализ двух форм тоталитаризма: Учебное пособие.-Харьков,1993.-С.11; 10. Политическая Россия сегодня. Исполнительная власть. Конституционный суд, лидеры партий и движений.- М.,1993.-С.66; 11. Фадеев Д.А. От авторитаризма к демократии: закономерности переходного периода // Политические исследования.- 1991.-№2.-С.117-123; 12. Пожарская С.П. Франкизм как испанская разновидность фашистской государственности.- Фашизм и антидемократические режимы в Европе.-М.,1981.-С.47-63; 13. Тоталитаризм и антитоталитарные движения в Болгарии, СРСР и других странах Восточной Европы.20-80-е годы ХХ века. В двух томах. Том 2.-Харьков,1995.-С.70-77; 14. Висенс Хуан. Записки по истории франкистского режима.- Проблемы испанской истории.-1979. – М., 1979.-С.93-105; Жорж Сориа. Война и революция в Испании.1936-1939. В двух томах.Том 2. – М.,1987.- С.323; Пономарева Л.В. Испанский католицизм ХХ века.-М.,1989.-С.5-7; Stanley G. Payne. El regimen de Franco,1936-1975. – Madrid 1987.- P.175-221; 15.

В.Ю. Годлевська

ІСПАНІЯ: ПЕРЕХІД ВІД АВТОРИТАРИЗМУ ДО ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ (1975-1982 рр.). ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Закономірності та особливості розвитку післяфранкістської Іспанії, її переходу до повноцінної демократії віддзеркалені насамперед у різних документальних джерелах. Перша група матеріалів стосується демократичної інституційної еволюції франкістського режиму, яка припадає на початок 60-х-середину 70-х рр. ХХ ст. Це, насамперед, органічний закон від 1967 р. та ряд інших про розширення повноважень парламенту та обмеження прав глави держави, нову систему представництва у виборних органах, лібералізацію економіки, політику десаррольїзму тощо.¹ Їх аналіз дозволяє стверджувати, що мирний і в цілому безболісний характер іспанської демократизації спричинений поступовою демократичною трансформацією франкізму в останній період його функціонування.

Наступна група джерел стосується соціально-економічного та політичного становища іспанської держави після смерті фундатора авторитарного режиму Ф.Франко Баамонде. Вона відкривається політичним заповітом каудильйо, який має швидше символічне, аніж практичне значення.² Найпринциповішої ваги набирають у цьому контексті закон про політичну реформу та пакт Монклоа. Пакт – це угода, підписана у 1977 р. урядом, представниками кортесів та всіма політичними партіями (як правими, так і лівими) про стратегію будівництва демократичного суспільства в Іспанії.³ Унікальний своєю історичною та політичною значущістю цей документ може слугувати прикладом розв'язання проблем посттоталітарного періоду у державах, що виникли на теренах колишнього СРСР.

Пакт Монклоа складається з двох окремих документів: 1) програми оздоровлення і економічної реформи та 2) програми діяльності політичних та юридичних інституцій. Сторони визначили рамки, сфери та рамки реформаторської політики, які стосувались монетарних та фіскальних заходів, соціального страхування, зайнятості, прерогатив автономій (Каталонії, Галісії, Країни Басків), діяльності політичних та громадських організацій, органів місцевого самоуправління тощо.⁴ Досвід іспанської демократизації свідчить про те, що її успіх багато в чому залежав від мистецтва компромісів, що допомагало консолідувати суспільство. Найвищу ціну за мирний перехід до демократії заплатили іспанські комуністи: підпис під пактом Монклоа коштував їм повної саморуйнації. Очевидною є практична цінність іспанського досвіду демократизації для українських реалій.

Окрему групу матеріалів складають статистичні дані: результати референдумів 1976 та 1978 рр. на підтримку Закону про політичну реформу та проекту Конституції, парламентських виборів 1977, 1979 та 1982 років, динаміка росту ВВП, зарплатні тощо.⁵

Специфіку розвитку післяфранкістської Іспанії допомагає зрозуміти знайомство з дослідженнями іспанських науковців. Перш за все, – це праці Амандо де Мігеля та Ф. Ортіса, що видані російською мовою.⁶ Амандо де Мігель вбачає причину мирного та поступового переходу іспанського суспільства до демократії в авторитарній сутності франкістського режиму, його перманентній еволюції в сторону демократизації. О.Ф.Ортіс подає складну палітру політизації післяфранкістської Іспанії, можливі альтернативи її розвитку, роль соратників Ф. Франко у формуванні національного консенсусу.